

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Kelionės mintyse ir sapnuose

Nieko nestebina žmonės, kurie keliauja po visą pasaulį, keliauja daug ir turėdami įvairių tikslų: praleisti laiką, pamatyti kitokį pasaulį, atrasti save ir panašiai. Kiti dar kartais priduria, kad nori pasisemti žinių beigi informacijos, nors jau senokai žinoma, kad reikia ieškoti ne žinių, o prasmės. Kad svarbiausia ne tai, kad mes kažką žinome, o tai, kokią tos žinios turi prasmę.

Esu žmogus, nemėgstantis kelionių. Jos mane išblaško, išstumia iš kasdieninės rutinos, kurioje ilgai gyvendamas imi įžiūrėti paslaptį. Kai gali susikonzentruoti į tai, kas tikrai svarbu ir galbūt netgi antgamtiška. Nors pati kelionės idėja man labai prasminga. Nes žmogaus gyvenimas ir yra kelionė, tegu ir nepajudant iš vietos.

Keliauti galima laike, mintyse, sapnuose ir svajonėse. Sapnų kelionės būna išpūdingos ir neprognozuojamos: nuo tylios ir paslaptingos šalies peizažo, kur ant stačių uolų kabo į lynus panašūs keisti augalai ir sidabriniame rūke girdisi garsas, panašus į skęstančių varpelių skambėjimą (toks tylus, kad ausis vos pagauna), iki visatos pakraščio, kur baisu ir ankšta, ir labai tamsu, nes visi žvaigždynai pabėgę, galaktikos nutolusios, supernovos užgesusios, o spalvoti dujiniai ūkai išsisklaidę. Kai skrendi arba plauki, lyg būtum vėjo gūsis arba debesis.

Laiko kelionės susijusios su netolima praeitimi: grįžtu į vaikystę ir matau, kaip einu į parduotuvę ir stoviu prie didelės sviesto galvos, prašydama pardavėjos atpjauti gabalą; kaip spjaudau į dėžutę su tušu, panašiu į juodą suragėjusį gabaliuką, ir trinu jį plastikiniu šepetėliu, norėdama pasidažyti blakstienas; kaip atidarau priebučio duris į naktį ir į mane plūsteli drėgnos žemės ir alyvinių obuolių, baltuojančių ant žolės, kvapas. Tai labai apribotos kelionės – tiek, kiek siekia atmintis. Toliau keliauti neįmanoma – nors ir labai norėčiau.

Minčių kelionės pačios svarbiausios. Juk mintis greitesnė už šviesą, taigi jai praktiškai nėra jokios laiko ir erdvės ribos. Ir minties pasiekiami pasauliai – ar pasauliai, į kuriuos ji bando nukeliauti – nėra varžomi nei nuotolio, nei laiko. Tai pačios paslaptiniausios vietos, kur tikrai nesutiksi nuobodžiančių turistų minios ir savo paslaugas siūlančių gidų, nepamatysi to, kas numatyta ir jau žinoma. Tai panašu į S.C. Lewiso „Didžiosiose skyrbybose“ aprašytus „kalnus“, į kuriuos keliauja sielos, atsiplėšusios nuo savo žemiškojo apvalkalo ir žemiškųjų aistrų. Ir tu nežinai, ką tuose „kalnuose“ sutiksi – bet kai širdis švari, sąmonė gryna, o kūnas perkeistas, viskas, kas laukia šioje kelionėje, atrodo nuostabu ir gniaužia kvapą.

Mūsų protas ir instinktai yra tokie riboti ir taip paveikti žemiškosios rutinos, kad mes netgi pamirštame, kad keliauti į „kalnus“ galime ne vieni, kad mus gali lydėti nuostabus palydovas, nė kiek nepanašus į turistus aptarnaujančią gidą, kad kelionės išpūdziai nėra savitiksliai, kad jie aprėpia kažką didingesnio ir puikesnio.

Todėl jeigu kada sutiksite žmogų, kuris nemėgsta keliauti ir nesiveržia ten, kur kaip išprotėjusi lekia didžioji pasaulio dalis, nesistebėkite ir nesmerkite jo kaip keistuolio ar atsilikėlio. Niekas nežino, kokios kelionės laukia mūsų mintyse ir sapnuose.

Renata Šerelytė

Nuotrauka iš interneto

SIDABRINIS MOTYVAS

*Čia praeisime tik vieną kartą.
Vieną žingsnį lig sidabro vartų.
Pelenams paliksim savo vardą.
Čia praeisime tik vieną kartą.
Per miglų laukus, po eglių skliautu...
Baltą lieptą, liūčių nuskalautą,
pereisim visi. Tik vieną kartą.
Šitą kąsnį – kvepiantį ir kartu...
Šitą – sapnuose! – sugniaužtą kardą...
Sidabriniais virbalais nunertą
vakarą lietus užmes kaip tinklą.
Mažas paukštis atsilieps iš inkilo
mėlynoj pasodėj... Gal ir verta
eit – neatsigrėžus – vieną kartą.*

Janina Degutyte

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kelionės mintyse ir sapnuose • **2-as psl.** Gediminas Mikelaitis. Kunigas Izidorius Tamošaitis – mąstytojas apie žmogų ir tautą • **3-as psl.** Algis Vaškevičius. Klaipėdoje pagaliau atidengtas Vydūno paminklas • **4-as psl.** Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. Po vidurio Lietuvos lygumas • **6-as psl.** Žydronė Kolevinskienė. Apie žmogaus ir akmens būsenų gavinimą • **7-as psl.** Erla. Janina Jovaišaitė - mūsų kultūros istorijos dalis • **8-as psl.** Kultūros kronika

Kitame numeryje: Dar sykių apie J. Skiriaus knygą „JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918-2018 m.“ • Japoniškas sodas Kretingos rajone

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2019 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Kunigas Izidorius Tamošaitis – mąstytojas apie žmogų ir tautą

Filosofo 130-osioms gimimo metinėms

Gediminas Mikelaitis

Visuomenininkas, publicistas, tautininkų ideologas, Kauno universiteto filosofijos profesorius, kunigas Izidorius Tamošaitis gimė 1889 m. rugpjūčio 24 d. Antkalniškių k., Jurbarko r. Pradinę mokyklą baigė Skirsnemunėje, toliau mokėsi Raseinių miesto mokykloje, Kauno gimnazijoje, Žemaičių kunigų seminarijoje (baigė 1912 m., kunigu įšventintas 1914 m.). 1916 m. baigė Peterburgo dvasinę akademiją, 1916–1920 m. studijavo Fribūro (Šveicarijoje) universitete ir apgynė filosofijos daktaro disertaciją apie Vladimiro Solovjovo kriteriologiją (pažinimo teoriją). Šveicarijoje mokėsi kartu su S. Šalkauskiu, V. Mykolaičiu-Putinu, I. Česaičiu ir kitais.

Grižęs Lietuvon jis dėstė filosofiją Žemaičių kunigų seminarijoje, dirbo krikščionių demokratų laikraštyje „Laisvė“, redagavo „Lietuvi“, „Vairą“, „Eranus“. 1919 m. kovo 7–13 d. dalyvavo Tautų lygos konferencijoje Berne. Kauno universitete (1924–1940) dėstė filosofijos įvado, bendrosios psichologijos kursus, vėliau dar logiką, etiką, metafiziką, religijos filosofiją, parengė spec. kursus apie Max Scheler sociologiją ir etiką, Tomo Akviniečio sociologiją. Universitete jis vadovavo Bendrosios ir eksperimentinės psichologijos, vėliau – Filosofijos sistemos katedroms. 1927–1929 m. buvo Lietuvos universiteto sekretorius. Pradėjo rašyti 1911 m. „Ateityje“, „Draugijoje“, „Viltyje“; vėliau žurnaluose „Logos“, „Švietimo darbas“, daugiausia savo redaguotame „Vaire“ ir kt.

I. Tamošaitis buvo aukštas, plačiapečių, stambus. Vytauto Didžiojo universiteto studentas Alfonsas Nyka-Niliūnas prisimena, kaip „didelis, didele galva, dideliais plaukais, dideliais akiniais, su dideliu portfelium dideliais žingsniais į auditoriją įeidavo Izidorius Tamošaitis“. Jis anksti pasižymėjo kaip

I. Tamošaitis ir V. Mykolaitis-Putinas 1922 m.

veiklus organizatorius. Jau Peterburge vadovavo vietinei lietuvių studentų draugijai, buvo Fribūre veikusios „Lithuania“ draugijos pirmininkas. Laikomas vienu iš ateitininkų sąjūdžio pradininkų, vienu iš artimiausių P. Dovydaičio bendradarbių. Lietuvoje vadovavo Šv. Vincento draugijai, Žurnalistų sąjungai (nuo 1938 m.). Kartu su kitais įsteigė Lietuvių kalbos draugiją (1925), Lietuvių mokytojų tautininkų sąjungą (1927), Socialinių ir politinių mokslų institutą (1930) ir kitas organizacijas. Dalyvavo tarptautiniuose filosofų kongresuose Prahėje (1934 m.; ten buvo išrinktas Tarptautinio filosofų komiteto nariu) ir Paryžiuje (1937). 1924 m. dalyvavo I. Kant gimimo 200 m. sukakties minėjime Karaliaučiaus universitete (kur kartu vyko su universiteto docentu A. Smetona, dėščiusiu etiką ir senovės filosofiją).

Vincas Trumpa rašė, kad daugiausia I. Tamošaičio iniciatyva dėstyti į Lietuvos universitetą Kaune buvo pakviestas prof. Levas Karsavinas.

Atskirų knygų I. Tamošaitis neišleido, išskyrus studentų mokymosi reikalamis išspausdintus logikos, filosofijos įvado, psichologijos paskaitų kursus, bet įvairiuose leidiniuose paskelbė gausybę studijų ir straipsnių. Visus I. Tamošaičio darbus galime skirstyti į kelias temų grupes: apie filosofiją apskritai, jos metoda, idėjas („Religijos filosofija“, 1930); apie vertybių filosofiją („Vertybių filosofija“, „Žmogus ir vertybių pasaulis“, 1933); apie žymias asmenybes (Platoną, Goetę, Hegel, Jakštą, Maironį, Vaižgantą, Masaryk, Scheler ir kt.); apie politinės bei socialinės filosofijos klausimus (tautą, vyraujančias ideologijas: „Tautininkų ideologijos gairės“, „Komunizmas ir krikščionybė“, 1937); asmens ir visuomeninio veikimo bei ugdymo kelius („Mūsų gyvenamasai laikas ir auklėjimo uždaviniai“, 1931–1933).

Lietuvos kultūros tyrimų institutas 2010 m. išleido I. Tamošaičio „Rinktinius filosofinius raštus“ (sudarytoja Gražina Pranckietytė), kuriuose paskelbti reikšmingiausi mąstytojo straipsniai.

I. Tamošaičio mintys apie visuomeninį ugdymą – tai visų pirma ieškojimas išeities iš bendros politinės, filosofinės, kultūros krizės, iš filosofijos bei mokslų susiskaldymo. Jis turbūt daugiausia tarpukario

Lietuvoje yra rašęs apie bedugnėje atsidūrusio to meto žmogaus ir visuomenės situaciją, vadinamąją visuotinę kultūros krizę. Minčių apie ją buvo persunkta anuometinė Vakarų filosofija, literatūra bei socialinės teorijos (Ibsen, Strindberg, Tolstojus, Dostojevskis, Nyčė, Berdyaev, Spengleris ir kt.). Nusakydamas krizę I. Tamošaitis remiasi rusų filosofo Nikolajaus Berdyaev apibūdinimu: „kai žmogus atitrūko nuo dvasinio centro, tai jis atitrūko ir nuo savo gelmių bei perėjo į gyvenimo periferiją. Nutolimas nuo centro darė žmogų vis paviršutiniškesnį; tokia decentralizacija sugriovė jo organiškumą. Žmogus pasirodė sunaikintas ir išdūlėjęs“. Nors ir turėdamas visapusiškai išmokslintą protą, žmogus nebeįstengia suvokti staigių permainų ir besikeičiančių įvy-

kių. Dvasiniame gyvenime ima įsivyrėti disharmonija. „Mirties kirminas graužia, negailestingai naikina šių dienų istorijos lapus. Nedarnios, o jau tuo pačiu nevaisingos visos žmogaus veikimo sritys nesulaikomai slenka į bedugnę: aiškiausiai yra jaučiamos vidujos ir laukujos katastrofos“ („Šių dienų moksluos pasidairius“, 1927). Krizės jautimas gimdė mintį, kad žmogus yra bejėgis ir stiprino jo nihilizmą, nusivylimą. Protas ir mokslas niekinami, žmogus ir jo nenašus darbas pajukiami, o negalė keliami į padanges. Ta negalė primetama visoms gyvenimo sritims. Negalėdamas suprasti tikros kultūros vertės, „žmogus traukiasi atgal, it tam tikras kirminas į savo lukštą“. Krizės akivaizdoje, I. Tamošaičio manymu, problema tapo visų pirma pati kultūra. Nes kai įvyksta skilimas tarp žmogaus ir jo sukurtų daiktų, kai jie tampa žmogui svetimi ir net jam priešiški, tada atsiranda kultūros krizė, apie kurią „šiandien net ir žvirbliai ant stogų pradeda čirškėti“ („Dabarties mokykla ir pedagogikos uždaviniai“, 1931).

Didžiausia naujųjų laikų žmogaus nuodėmė – minties apostazė, nusigrėžimas nuo religijos, nuo absoliuto, noras pačiam tapti absoliutu. Pats suskilęs pasaldytas naujųjų laikų žmogus „skaldo į šipulius pasaulį, visuomenę, valstybę“. Jis mokslinį žinojimą atskelia nuo jo pamatų, nuo filosofinio žinojimo, o šį pastarąjį atplėšia nuo jo tikrojo šaltinio, nuo religinio žinojimo“. Dėl to suiro vertybių hierarchija, absoliutinamos reliatyviosios vertybės. Krizę nulėmė kultūros vienpusiškumą iškelimas – tautoje ekonomikos kaip aukščiausios vertybės, politikoje – totalitarizmo, etikoje – reliatyvizmo, mene – dekadentizmo; suiro vertybių hierarchija, nutrūko dvasiniai visuomenės saitai. Kultūra išgyvena didžiausią krizę dėl to, kad „pasidavusi pozityvizmo įtakai ji susiaurėjo, nuturto“. Suskilusi į filosofinę, etinę, religinę sritis kultūra tapo tuščia, pavirto civilizacija, nes jai trūksta kultūros turinio. Kultūros idealas nusmuko iki materialinės kultūros idealo, dvasiniame gyvenime įsigalėjo nihilizmas, nusivylimas, skepticizmas, pats žmogaus buvimas tapo pilnas nežinios, netikrumo, kupinas pavojų jausmo. I. Tamošaičio žodžiais, „dabarties surūgęs žmogus yra piktas. Jis kaip rudens musė skaudžiai kandžiojasi“. Tai kovos žmogus. Jis kovoja su Dievu, su žmonėmis, su gamta, pats su savimi. Kovoja valstybės su valstybėmis, tautos su tautomis, religijos su religijomis, nekaltant apie saiko nepripažįstančių partijų kovą.

Nukelta į 8 psl.

I. Tamošaitis (deš.), Kaune

Klaipėdoje pagaliau atidengtas Vydūno paminklas

Algis Vaškevičius

Rugsėjo 1-ąją Klaipėdoje, aikštėje tarp Puodžių ir Bokštų gatvių buvo atidengtas paminklas vienam žymiausių Mažosios Lietuvos veikėjų, rašytojui ir filosofui Vilhelmui Storostai-Vydūnui (1868-1953). Prireikė net septynerių metų, kol idėja pastatyti paminklą dvasios milžinu vadintam Vydūnui buvo įgyvendinta, o šiam tikslui jėgas suvienijo daug įvairių žmonių ir organizacijų.

Dar 2012 metais Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto skyriaus nariai sumanė uostamiestyje pastatyti paminklą šiai asmenybei. Per tą laiką keitėsi ir numatoma paminklo vieta, ir pradinė idėja, praėjo ir pernai minėti Vydūno metai, kai buvo minimos jo 150-osios gimimo metinės, kol galiausiai jo atidengimui pasirinkta šių metų Mokslų ir žinių diena.

Paminklui statyti ir skverui sutvarkyti 2016 metais buvo paskelbtas konkursas. Jį laimėjo menininkų grupė – skulptorius Arūnas Sakalauskas, ukrainiečiai Olesis Sidarukas ir Borisas Krylovas – būtent šie menininkai sukūrė pernai Kaune atidengtą „Laisvės kario“ paminklą.

Naujai sutvarkytoje aikštėje buvo įrengta kompozicija „Versmė“ – fontanas, ant kurio krašto palikti Vydūno batai, o jis pats stovi basas ant sferos formos pjedestalo, kuriuo teka vanduo. Iš viso paminklo gamyba ir pastatymas kainavo apie 70 tūkstančių eurų, o aplinkos sutvarkymas miestui atsėjo dar apie 484 tūkstančius eurų.

Tvarkant paminklui skirtą vietą buvo iškirsti seni medžiai, atnaujinta danga, suformuoti nauji takai, įrengti suoliukai, dviračių takai, apšvietimas. Vietoj senų iškirštų medžių pasodinta naujų – ažuolas, obelys, japoniškos magnolijos.

Nepaisant didelio karščio, į paminklo atidengimo iškilmes susirinko labai daug žmonių. Renginio vedėjai Marijus Budraitis ir Jurgita Jurkutė-Širvaitė trumpai priminė Vydūno biografiją, svarbiausius darbus ir idėjas, o po to į sceną pakvietė paminklo statymo iniciatorius – viešosios įmonės „Mažosios Lietuvos kultūra“ steigėjus ir narius.

Šios įstaigos valdybos pirmininkas, verslininkas ir mecenatas bei Vydūno paminklo statymo komisijos pirmininkas Rimantas Cibauskas prisiminė, kaip prieš septynerius metus sulaukė kvietimo paremti šią idėją ir kaip pamažu įsitraukė į šį darbą, nors puikiai suprato, kad nebus lengva surinkti lėšas ir išspręsti visus organizacinius klausimus, reikės daug tikėjimo ir pasitikėjimo.

„Džiaugiuosi, kad pasiekėme viską ką planavome ir dar daugiau. Tai yra puikus pavyzdys Lietuvai, kad galime vardan bendro tikslo susivienyti ir dirbti kartu. Prie paminklo pastatymo prisidėjo verslo įmonės, savivaldybė, Lietuvos kultūros ministerija, daugybė paprastų žmonių, kurie aukojo įvairias pinigų sumas idėjai įgyvendinti. Neabejoju, kad ši aikštė bus mėgstama, lankoma ir vie-

na gražiausių Klaipėdos vietų“, – sakė R. Cibauskas.

Plojimais buvo pasitiktas į sceną užlipęs Vydūno draugijos garbės pirmininkas Vacys Bagdonavičius, kuris Vydūno gyvenimo ir kūrybos tyrinėjimui atidavė visą savo gyvenimą. Jautrioje savo kalboje Vydūną jis pavadino žmogiškumo apaštalu, žadinsiu tautą ir sukūrusiu laisvos, nepriklausomos asmenybės ugdymo programą. Jis kalbėjo ir apie šiandienos iššūkius, ir apie pamokas, kurias turime išmokyti iš Vydūno. V. Bagdonavičius džiaugėsi, kad paminklą kūrė ir menininkai iš Ukrainos žemės, kad daug žmonių pagal galimybes prisidėjo prie jo statybos.

Vydūno draugijos garbės pirmininkas R. Cibauską paskelbė draugijos garbės nariu. Toks pat vardas suteiktas ir iškilmėse dalyvavusiai iš Vokietijos atvykusiai Vydūno giminaitei, jo brolio anūkei Britai Storost. Į iškilmes buvo atvykę ir daugiau svečių iš Vokietijos, kur gyvena Vydūno giminaičiai.

Iškilmėse kalbėjo Seimo nariai, buvo perskaityti Lietuvos prezidento Gitano Nausėdos, pabrėžusio aktualumo nepraradusią Vydūno frazė: „Tautiškumas neatsiejamas nuo dorovės“, taip pat premjero Sauliaus Skvernelio, Seimo pirmininko Viktoro Pranckiečio sveikinimai, kuriuose dėkota už šios puikios idėjos įgyvendinimą.

„Vydūnas pabrėžė vidinės šviesos svarbą. Vydūno 150-osios gimimo metinės sutapo su valstybės šimtmečiu. Tai vienas žmonių, kurie kūrė šviesesnę mūsų šalies rytojų, kalbėjo, kaip svarbu kurti geresnę žmogų. Svarbu įamžinti tokius šviesuolius ne tik kaip istorinį ženklą, bet tai daro mus stipresnius. Vydūnas mums leidžia pajusti mūsų gyvenimo šaknis. Jis sakė, kad jei pamirštame savo gyvenimo šaknis, silpstame“, – sakė Lietuvos kultūros ministras Mindaugas Kviet-

Tarp svečių – ir Vydūno giminaite Brita Storost

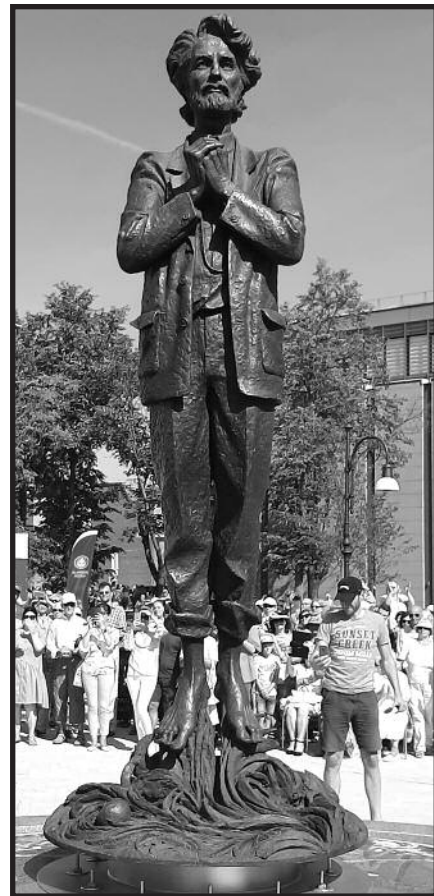
kauskas.

Viešosios įstaigos „Mažosios Lietuvos kultūra“ direktorius Arvydas Girdzijauskas kalbėdamas priminė Vydūno mintį, kad žmogus niekada nėra toks gražus, koks jis yra kurdamas.

„Žmogaus kūryba būna įvairi. Kokios kūrybos Vydūnas iš mūsų tikėjosi? Jo žodžiais, žmogiškumu reikia stiprinti, skaidrinti ir apšviesti gamtą ir visą pasaulį. Vydūnas kviečia kurti žmogų savyje, žmogiškumą. Tikiuosi, kad šis gražus sodas, dvasinga Vydūno figūra paskatins mus puoselėti šiuos dalykus ir nuo to Klaipėda ir mūsų šalis bus dar gražesnė“, – sakė jis.

Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto skyriaus pirmininkas Petras Šmitas taip pat prisiminė, kaip gimė paminklo idėja. Jis paminėjo, kad darbai truko ištis ilgai ne trumpai, tačiau rezultatas – džiuginantis: „Žmogus, sėdėdamas ir žiūrėdamas į Vydūno skulptūrą, galės mąstyti apie būtį, egzistenciją, žmogaus pašaukimą ar tiesiog gėrėtis medžių ir gėlių spalvomis, jų kvapais.“

Kalbančiųjų buvo ir daugiau, o Klaipėdos meras Vytautas Grubliauskas pasiūlė visiems mažiau kalbėti ir imtis darbų. Prieš pat atidengiant paminklą buvo suteiktas žodis ir skulptoriui, Lietuvos nacionalinės premijos laureatui A. Sakalauskui, kuris nuo-

Naujas paminklas papuošė Klaipėdą

Vydūno batai ant „Versmės“ fontano krašto

širdžiai padėkojo visiems, prisidėjusiems prie idėjos įgyvendinimo.

„Paminklas iškilo skvere, kur aplink yra kelios mokyklos, ir simboliška, kad jis atidengiamas rugsėjo 1-ąją. Šį darbą galėjome atlikti tik visi kartu sutelktomis jėgomis. Vydūno sodas, kur įamžinta jo mąstysena ir jo regėjimo laukas. Vydūno sodas... Norėjome išreikšti esminę Vydūno intenciją auginti kūrybingą sielą, besiveržiančią tiesos link. Vydūnas prašo nurimti mūsų dvasią, išiklausyti į vidaus balsą, eiti ten, kur veda ne aistra, o širdis. Širdis, kuri maitinasi šviesa, sklindančia iš amžinojo slėpinio – vandens.“

Tikiuosi, kad ne tik šalia esančių mokyklų jaunimas šiame sode skleis Vydūno pasaulio sampratą, bet ir kiti apsilankę čia praturtins savo dvasios sodą. Linkiu, kad visų mūsų širdyse spindėtų vydūniška dvasia“, – sakė paminklo kūrėjas.

Perkirpus paminklo juostelę ir jį atidengus, šimtai klaipėdiečių ir miesto svečių skubėjo prie jo išiamžinti. Visus dar pasveikino viešosios įstaigos Karaliaučiaus lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, prisiminęs, kaip Vydūnas buvo pagerbtas 1989 metais, kai ant namo kuriame jis gyveno Tilžėje (Sovetske) buvo atidengta atminimo lenta, o šventės dalyviai su vėliavomis ir žirgais per karalienės Luizės tiltą atėjo iš Lietuvos pusės į Tilžę.

Po iškilmingos dalies buvo surengtas ir koncertas – scenoje dainavo Tilžės Vydūno lietuvių draugijos ansamblis „Birutė“, Karaliaučiaus Liudviko Rėzos lietuvių draugijos jungtinis ansamblis „Gabija“ ir kiti, taip pat pasirodė renginio pradžioje Lietuvos himną atlikusi Monika Marija ir Saulius Petreikis. □

Atlikėjai iš Tilžės

Į iškilmes susirinko daugybė žmonių.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Po vidurio Lietuvos lygumas

Siesikų pilis, pastatyta XV-XVI a. kunigaikščio Gabriėliaus Daumanto Siesickio

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Šeteniai – Nobelio premijos laureato Česlovo Milošo gimtinė, mistiškos žalumos, auros ir kvapo kraštas prie Nevėžio. O Kėdainiai nustebino europiniu senamiesčiu su Evangelikų reformatų bažnyčia, per stebuklą išlikusia per keturis šimtus metų, o joje – karališki Radvilų sarkofagai. Galiausiai – Pašilių stumbrynas su savaitiniais mažyliais, jų mamomis ir tėčiais bei gyvenimo peripetijomis. Keliaujant ir grįžtant – daugybė nepelnytai primirštų istorijų apie pravažiuojamus dvarus, daugybė išgirstų pakeliui faktų, susijusių su čia virusiais kruvinais mūšiais ir padavimais apie viską, vietovardžius.

Lietuva tokia maža ir graži, kad kiekvienas jos kampelis vertas būti aplankytas ir aprašytas, o juo labiau – apsaugotas. Kaip graudu ir tikslinga cituoti Česlovo Milošo gimnaitį, taip pat poetą ir diplomata, taip pat gimusį Lietuvoje, gyvenusį ir mirusį svetur – Oskarą Milašų, kuris pasakė legenda virtusią prakalbą prancūzų visuomenei 1919 m.:

„Nors mano prisipažinimas tikrai gali nustebinti, aš nė akimirka neabejoju jums atverdamas savo sielą. Tačiau, nors esu pilnas švelnaus dėkingumo šiai dosniai ir melancholiškų bruozų žemei, kuri ne tik dovanojo man gyvybę, bet ir galimybę ją apdainuoti, aš niekada nebūčiau jums prabilęs apie savo meilę, jei su šia žeme mane sietų tik kraujo ryšys arba atsiminimai. Tėvynės – kaip ir žmonės: mums buvo liepta visus juos mylėti, bet ne visi jie moka branginti meilę. Aš ryžausi išeiti iš savo pakylėtos vienatvės ir prabilti apie Lietuvą ne tik todėl, kad ši pasakiška šalis, kuri man atidavė visą savo sielą, yra vien mano tėvynė, bet ir todėl, kad ji yra ir jūsų tėvynė“.

(vertė Elina Naujokaitienė).

Maišiagalos piliakalnis. Pro Maišiagalą važiuojant, nematyti piliakalnio – jis miestelio pakrasty, ant tvenkinio kranto. XIV a. saugojo šiaurines Vilniaus prieigas. Piliakalnyje būta medinės pilies, kurią 1365 m. rugpjūtį užėmė ir sudegino su Vokiečių ordino kariuomene atžygiavęs Kęstučio sūnus Butautas. Pilis buvo atstatyta, 1390 m. Ordinas ją vėl užėmė ir sudegino. Vėliau čia buvo Lietuvos valdovo valdos, todėl piliakalnis kartais dar vadinamas Bonos pilimi. Pasakojama, kad jo požemiuose paslėpta auksinė žagrė, kuri kitados išgelbėjo apylinkės gyventojus nuo maro – su ja Maišiagala buvusi aparatu ir apsaugota.

Nerastas Algirdo kapas. Toliau – senasis Vilniaus-Ukmergės kelias. Gudulinės šventvietėje, Kukaveičio giraitėje prie Maišiagalos 1377 m. iškilmingai sudegintas ir palaidotas mūsų valdovas Algirdas, pasak lenkų istoriko Jano Dluogošo – apvilktas aukso apvadais žėrinčiu purpuriniu drabužiu, paauksuotu sidabro diržu perjuostu apsiaustu, kartu su pačiu geriausiu žirgu, uždengtu perlais ir brangakmeniais papuošta gūnia. Remiantis kita, Hermano

Vartbergiečio kronika, Algirdas palaidotas su daugybe įkapių, net su 18 savo žirgų, 40 medžioklinių salkalų ir su tam tikru skaičiumi ištikimiausių tarnų. Deja, tiesiant dujotiekį buldozeriai suniokojo galimybę archeologams tyrinėti kapavietę.

Kiek Lietuvoje piliakalnių? Beveik tūkstantis dabartinėje Lietuvoje. Jau sudaryti trys dideli piliakalnių atlasai iš paukščio skrydžio. Kiek jiems metų? Beveik tiek pat, kiek Egipto piramidėms. Pasak G. Beresnevičiaus, jei žiūrėtume Dievo akimis iš viršaus nuo Baltijos iki šiandieninio Irano – matytume daugybę piliakalnių. Kiek dainų apie juos sudėta? Iš viso yra maždaug penki milijonai baltiškų dainų.

Turime išlikusių dvarų. Iš kelių tūkstančių dvarų 800 įtraukti į kultūros paveldo sąrašą. Vieni jų turi per tūkstantį ha ploto, kiti – miniatiūriniai, su retais augalais, kiti – kaip muziejai, yra kur veisia žirgus, paukščius ar užsiima žemės ūkiu. Lietuvos centre esanti Siesikų pilis – vienintelis Lietuvoje išlikęs Renesanso stiliaus fortifikuotas dvaras, statytas XV-XVI a. kunigaikščio Gabriėliaus Daumanto Siesickio. Arba angliško stiliaus Šešuolėlių dvaras. Arba Taujėnų dvaras, garsėjantis gėlynais ir parkais.

Dvarų lankymo tradicija, kokia buvo prieš 7–9 metus, prigeso, sako gidas, jie dabar siūlo įvairias pramogas, nakvynę, savo virtuvę. Dvaras dar buvo vadinamas kiemu. Juose buvo įdiegtos naujovės: Rietavio, Plungėje – pirmasis telefonas, elektros lemputė, teatras; rūpintis buitines kokybę, dvarininkai stengėsi, kad kiemykščiai būtų išsilavinę. Dvarai kartu buvo politinė socialinė gynyba – valstybės stuburas.

Link Molėtų – Vaitkuškio dvaras, priklausęs Kosakovskiams, inteligentams, meno kolekcionieriams: jie turėjo parsivežę daug dirbinių iš Egipto. Vienas jų, aistringas fotografas, sukaupe daug fotografijų iš dvaro gyvenimo.

Pabaisko mūšis, kuriuo baigėsi vidaus karas. Netoliese prie Žirnųjų ežero ir upelio, 1435 m. rugsėjo pirmąją įvyko Pabaisko mūšis dėl Lietuvos valdovo sosto. Jauniausias Vytauto gimnaitis Žygimantas Kęstutaitis (kariuomenei vadovavo jo sūnus Mykolas) kovėsi su Jogailos gimnaitė – Švitrigaila. Abi kariuomenės turėjo po penkiolika tūkstančių karių. Šventosios upė virto kraujo upe. Švitrigailą rėmė jo šalininkai iš LDK, Livonijos ordinas, o Žygimantą Kęstutaitį – Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos gyventojai, dalinys iš Lenkijos, vadovaujamas Jakubo KobyłaŃskio, kurios didikai stėjo prieš griežtą Lietuvos savarankiškumo gynėją Švitrigailą. Tada buvo suduotas smūgis Livonijos ordinui: žuvo jos magistras Franke Kerskorffas, 42 kunigaikščiai, o Švitrigaila pabėgo į Polocką. Nors jis dar bandė rinkti kariauną, bet nesėkmingai. Šiuo mūšiu baigėsi vidaus karas, kuris prasidėjo 1432 m. Dabar čia irgi

vyksta mūšių rekonstrukcija: su autentiška apranga ir detalėmis.

Ypatinga Kopūstėlių ir Veprių gyvenvietė. Čia po Čekoslovakijos įvykių buvo staigiai įkurtos sovietų antžeminės atominės bazės. Ties Vepriais radiacijos lygis ir dabar jaučiamas. Vepriai įkurti 1384 m. šiame meteorito kraterioje. Tikėtina, jog kraterioje galima rasti tikrų deimantų, taip pat čia juntama magnetinio ir gravitacinio lauko anomalija. Veprių kraterioje yra apie 40 lankytinų vietų. Čia galima pamatyti įvairių gamtos paminklų, miestelio istoriją primenančių griuvėsių ir naujai išsikūrusių meteoritų lietaus parką.

Važiuojam pro Ukmergę – tarpukariu ji buvo ketvirtas pagal dydį miestas. Pateiktos šešios-septynios kalbininko Aleksandrio Vanago versijos – kaip anksčiau buvo vadinamas. Mieste Vilkmergės upe, pastatytas ir Merginos ant vilko kupros paminklas. Mieste yra 150 metų senumo gaisrininkų bokštas. Vilkmergės pilis minima nuo XIV a., taip pat daugybę kartų pulta ir deginta Livonijos ordino.

Šeteniai – Česlovo Milošo gimtinė

Česlovo Milošo kultūros centras Šeteniuose

Nobelio premijos laureatas Česlavas Milošas gimė Šeteniuose 1911 m. birželio 30 d. Čia, ant Nevėžio upės šlaito, buvusiam dvaro svirne, įkurtas jo vardo kultūros centras – kūrybos namai.

Šiuo metu Šeteniuose gyvena dvidešimt žmonių: aštuonios trobos, dvi iš jų – gyvenamos tik vasarą. Mus pasitiko geltonų ir juodų gaurų vietiniai – *Papievis* ir *Degėsis*, labai draugiški, nors niekieno. Ša-

Atkelta iš 4 psl.

tėniuose šunys priklauso visiems, jų būta daugiau, jie net buvo įamžinti: nupaisyti ir aprašyti dailės studentų vieno plenero metu.

Centras priklauso Vytauto Didžiojo universitetui, kuris organizuoja su menu ir sportu susijusius renginius: vyksta paskaitos, literatūros vakarai, susitikimai, konferencijos, yra Č. Milošui skirta ekspozicija, jo senelių, tėvų ir jaunesnio brolio, lenkų žurnalisto ir dokumentinių filmų apie jį režisieriaus Andžejaus Milošo (1917–2002) bei tolimo giminaičio diplomato, poeto ir mistiko Oskaro Milašiaus (1877–1939) bei gyvenimo bendražygių nuotraukos, kiti su jo studijomis ir gyvenimu susiję dokumentai.

Č. Milošas kūrė poeziją, prozą, vertė poeziją ir Bibliją, parašė lenkų literatūros istoriją. Kūryboje atskleidė tragišką XX a. patirtį. Bene žinomiausia jo knyga – 1953 m. Prancūzijoje išleista „Pavergtas protas“ – iki šiol viena įtakingiausių stalinizmo studijų, įtaigi autoritarizmo analizė.

Č. Milošas rašė, kalbėjo ne viena kalba (jį, kaip ir Adomą Mickevičių, Tada Kosciuską) savinasi ir Lenkijoje. Emigravo, dirbo Prancūzijoje, JAV. Šiuolaikinis JAV poetas Robert Hass teberašo ir dedikuoja jam savo eilėraščius.

2011 metais minint Č. Milošo gimimo šimtmetį išleista knygų serija „Milosz 100“, kurią sudarė pataisytos knygos „Isos slėnis“, „Tėvynės ieškojimas“, „Pavergtas protas“, „Gimtoji Europa“ leidimai bei „Eilėraščių rinktinė“.

Šetenių parkas. Dvaro parką įrengė Milošo prosenelis Simonas Sirutis apie 1830 m. Šetenių dvarui priklausę namai sunaikinti sovietmečiu. Kai Česlovas Milošas čia lankėsi po daugelio metų pirmą kartą 1992 m., pasakė: *niekur tokio kvapo nėra kaip Šetenuose* (apie jį parašė ir eilėraštį). Kai antrą kartą (1999 m.) čia lankėsi, jis pasodino ažuolą, kaip suniokoto dvaro ir naujos pradžios atgimimo simbolį. Šiandien čia auga ažuolų alėja.

Šetenių rašytojas parašė autobiografiniam romane „Isos slėnis“ (1955 m). Tragiškiausias romano personažas – Magdalena tikrai čia gyveno.

Paminklas Jonušiui Radvilai Kėdainių miesto centre

Šventybrastis: Jėzaus atsimainymo bažnytelė, prosenelių kapai ir paminklai draustinyje

Pavadinimas kilęs nuo Šventos vietos ir šalia tekančio Brastos upelio. Ant kalnelio – Šventybrasčio Jėzaus atsimainymo bažnytelė, kurioje krikštytas Č. Milošas.

Anksčiau čia būta pagonių šventyklos ir degė amžinoji ugnis. Apeigų vieta buvo apsupta ažuolais. Jie yra gamtos ir respublikinės reikšmės paminklai, jų pjaustyti neleidžiama.

Netoli bažnyčios palaidoti Č. Milošo seneliai Siučiai. Kažkur čia palaidota ir Barbora Rabačiauskaitė (Magdalenos iš Isos slėnio prototipas).

Pakeliui į Kėdaines

Purvelių alkakalnis – irgi šventa vieta. Šetos miestelyje, Obelių ežere archeologas Urbonavičius aptiko lietuvių palaidojimo vandenyje būdą. Metalu ieškikliu patvirtino, kad XIII–XIV a. Lietuvoje buvo laidojama po vandeniu. Rasti eksponatai dabar saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Lygumos – išimtinai žemės ūkio kraštas. Agurkų šiltnamiai, žybsinės raudonos aguonos rapsų

laukuose. Baltosios Alpės – tolumoje boluoja kalnai iš superfosfato atliekų... Pastatytas veikiantis krematoriumas. Įvažiuojant į miestą – didelė sporto arena. Už geležinkelio stoties – parkas, jame – generolo pastatytas minaretas savo mylimai žmonai. Mieste, dešinėje lieka Janinos Monkutės Marks modernaus meno galerija.

Kėdainiai –

Radvilų, žydų paveldo, agurkų, koldūnų ir ledų kraštas

Kėdainių viename krante – Aukštaitija, kitame – Žemaitija. Pasak kalbininkų, Kėdainiai susiję su asmenvardžiu, pagal legendą 1370 m. į šią vietovę iš Kuršo atvyko pirklys Keidangenas ir čia įkūrė žvejų kaimelį.

Pagal istorinius dokumentus, Kėdaines daugybė metų valdė Radvilos. Aikštėje priešais „Pirklio Keidangeno užvažiuojamuosius namus“ jiems pastatytas išpūdingas paminklas.

Radvilų mauzoliejus Kėdainių reformatų evangelikų bažnyčioje

Bažnyčios sienos ypatingo storio ir idealios konstrukcijos – čia niekada nebūta pelėsių, nors vėso, ypač kai lauke – per trisdešimt laipsnių karščio... Išliko šedevras – klausykla ir altoriaus stalielis, ant kurio kažkada gulėjo Brastos Biblija.

Ant bažnyčios sienos kabo 1939 m. lentelė „Didžiajam Lietuvos etmonui Jonušiui Radvilai, pulko šefui“, ją savo 20-ies metų sukakties proga įamžino pirmasis Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos husarų pulkas. Stende matome šio pulko husarų nuotrauką – prie dvasinio globėjo sarkofago.

Radvilų sarkofagai. Pats didžiausias – kunigaikščio Kristupo Radvilos Perkūno (1547–1603), kuris buvo Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas, šios bažnyčios fundatorius, Kristupo II Radvilos tėvas; šalia – ne mažiau karališkas, kunigaikščio Jonušo Radvilos (1612–1655), LDK didžiojo etmono, Kristupo II Radvilos ir Onos Kiškaitės Radvilienės sūnaus.

Kėdainiai istoriškai susiję su žydais. Kristupas Radvila žydus kvietėsi apsigyventi, nuolat pabrėždamas – tik sąžiningus ir gero būdo, iš pradžių leido jiems apsigyventi kiek toliau nuo miesto centro, vėliau – arčiau link Nevėžio.

Kėdainių senamiestyje yra namas, kurio langai – senovinės žmonių veidų fotografijos iš anuometinio žydų gyvenimo. Ir pastatas su įamžinta miesto panorama, kurioje parodyta, kaip jis atrodė ir koks yra dabar: su šiuolaikiškais moderniomis parduotuvėmis, kavinėmis bei kavinaitėmis.

Centre – Senosios rinkos aikštėje – išlikusios restauruotos sinagogos.

Žydų išmintis. Kokia išradinga anuomet buvo jų vadyba ir tarpusavio konkurencija! Pvz., trys viena šalia kitos batų parduotuvės, prie vienos iškaba: *Pigiausios batai*, prie kitos: *Gražiausios batai*, o prie trečios: *Įėjimas – čia*.

Evangelikų liuteronų bažnyčioje vyko vestuvės, Kristaus atsimainymo cerkvė buvo uždaryta, aplankėme Šv. Juozapo nedidelę medinę bažnyčią. Ji panaši į Stelmuzės, nes nedaug vinių. Joje greta senovinių – Aloyzo Stasiulevičiaus modernūs, tačiau ne mažiau paveikūs religiniai paveikslai. Šios bažnytelės skelbimas kvietė atvykti į Šėtą, Dievo tarnaitės Adelės Dirsytės gimtinę, kur birželio 15 d. 110 metų proga buvo šventinamas jai skirtas koplytstulpis, Švč. Trejybės bažnyčioje laikomos Mišios, o kultūros centre – jai skirta konferencija.

Kėdainių kulinarinis paveldas.

Mieste labai populiarios koldūninės, koldūnai ir kiti virtinukai, gaminami pagal žydų, vokiečių ir kitokių kėdainiškių receptus.

Kunigaikščių Radvilų sarkofagai Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčioje

Senamiesty, priešais blyninę – restauruotas 1909 m. pastatas su pirmame aukšte veidrodiniais langais. Mieste daug gražių nedidelių parduotuvių ir kavinačių.

Per Krekenavą – į Pašilių stumbryną. Krekenavoje dirbo Jonas Mačiulis Maironis, ten yra jo muziejus. Krekenavos regioniniame parke ganosi ir stumbrų – atkurtų per kelias kartas.

Manoma, Lietuvoje stumbrų nebeliko nuo 1854 m., o paskutinis Europoje gyvenęs stumbras nušautas 1919 m. Nuo tada susirūpinta jų veislių atkurti. Dabar Lenkijoje jų ganosi per aštuonis tūkstančius.

Lietuvoje stumbrynai įkurtas 1969 m. Pastatytas 50 ha aptvaras, atvežtas patinas Motok ir patelė Moda iš Priokso terasų rezervato. Vėliau – dar aštuoni. O 1971 m. gimė pirmasis stumbriukas, pavadintas Girinio vardu. Nuo tada visų čia gimusių stumbrų vardai prasideda skiemeniu Gi, stumbryną dažnokai lanko vaikai, moksleiviai, kurie ir išrenka jiems vardus. 1973 m. į Pašilių mišką paleisti pirmieji Lietuvoje gimę stumbrai.

Pašilių stumbrynai – Panevėžio miškų urėdijoje. Jame draugiškai gyvena net kelios šeimynos miško galiūnų. Jie turi savo įpročius ir tvarką. Iš pažiūros galingi ir piktoki, iš tiesų tokie nėra... mums buvo suteikta galimybė juos pamatyti: iš pradžių žiūrėjo gan piktokai, vėliau vartėsi smėlyje, sergėdami du savo mažylius, galiausiai nuėjo parupšnoti į pievas.

Užugirio dvaras.

Nuotraukos iš interneto

Už Lėno ežero – **Užugiris**, prezidento Antano Smetonos gimtinė. Užugirio mokykla, kurią prezidentas dovanavo savo kraštui, buvo viena moderniausių Lietuvoje, stebino ne tik moderniomis klasmėmis, karštu vandeniu ir elektra, bet ir puikiai įrengtais mokytojų butais. Šiuo metu čia įkurtas mokyklos muziejus, kuriame galima „prisimatuoti“ smetonišką suolą, prisiminti ir sovietmečio klases vaizdą bei pasimokyti dailiojo rašto.

Į Lėno miestelio bažnytelę atplaukdavo Smetona melstis, jis ten krikštytas. Netoliese – Piktapilio miškas, kuriame partizanavo Vyčio apygardos partizanai ir Smetonos vaikaitis Krikštaponis, jie gyveno atviroje stovykloje tik su apkasais, vėliau – bunkeruose.

Pakelėse matome Vinco Svirskio medinės skulptūras – koplytstulpius. Kaip galėjo savamokslis, keliaudamas su įrankių dėže per kaimus, sukurti tokius šedevrus? „Įrašom į UNESCO sąrašą kiekvieną lietuvi – visi bus saugomi“, – gidas Rolandas pataria mūsų nuosirdžiausia aktorijai Rolandą Kazlą. Argi tam nepritarisi?.. □

Apie žmogaus ir akmens būsenų gaivinimą

Žydronė Kolevinskienė

„Iš daug atgimimų visas sukurta.“

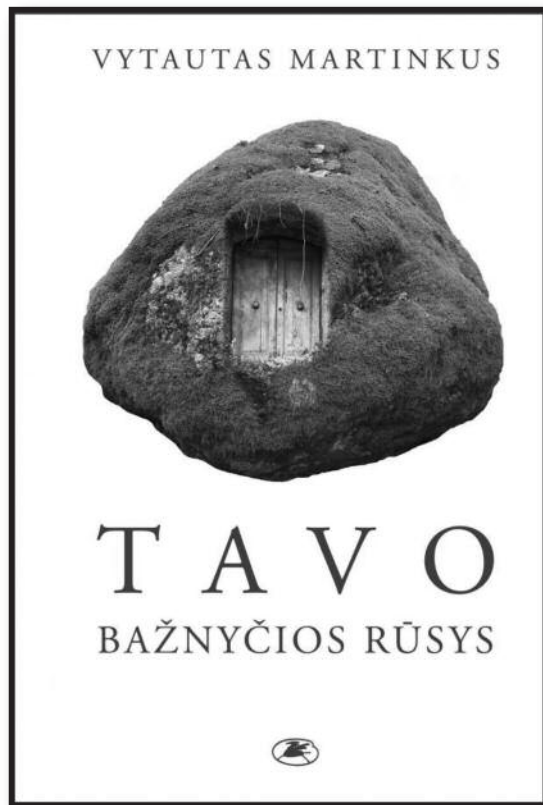
Jeigu reiktų keliais žodžiais apibūdinti Vytauto Martinkaus veiklą – nebūtų lengva. Plačiašakė rašytojo Vytauto Martinkaus kūryba, dar platesni interesai. 2018 metais rašytojas Vytautas Martinkus įvertintas Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija už intelektualios literatūros gylį, už viso gyvenimo nuopelnus. Ilgametis Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvos literatūros katedros vedėjas, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys. Literatūrologijos profesorius ir literatūros kritikas, prozininkas ir eseistas, filosofas ir inžinierius, sukaupęs didelę senųjų radijo aparatų kolekciją, visuomenininkas, inteligentas ir intelektualas.

Vytautas Martinkus kaip rašytojas debiutavo 1969 metais apsakymų knyga „Loterija“, o po 3 metų pasirodė pirmasis V. Martinkaus romanas „Akmenys“ (1972). Iš viso V. Martinkus yra parašęs virš dvidešimties grožinės literatūros knygų – apsakymų, romanų, eseistikos. 2018 metais pasirodė net dvi naujos jo knygos – „Vidaus link. Užrašų ir pašnekesių žingsniais“ ir romanas-sakmė „Tavo bažnyčios rūsys“. Apie pastarąjį dar 2012 metais pokalbyje su Ramūnu Gerbutavičiumi V. Martinkus atsargiai išsitaria:

„Nesu prietaringas, bet žinau, kaip rizikinga net prasitarti apie tai, ko dar neparašei. Juk nepadėjęs paskutinio taško, nežinau, ką parašysi. Ar baigsi rašyti. Tiek to. Prasitardamas gal ir išsipareigosiu. Tik labai aptakiai galėčiau sakyti – rašau. Dar ne kasdien, tik priešokiais, bet esu jau „pagautas“ idėjos ar temos, kuri metaforiškai kol kas vadinasi „Tavo bažnyčios rūsys“. Jau matau, kol kas – vaizduotėje, kai kurių reformatų iš Kelmės ir kitų Žemaitijos vietovių veidus, išvaizduoju jų likimus. Kitaip – bandau prisijaukinti žmonos Violetos Kamilės Bazaraitės ir visos jos giminės, menančios savojo „Nezcuja“ herbo legendą, archyvinę medžiagą. Jos daugėja, nes geneologinės tos giminės šaknys nuo XIV a. raizgosi giliai ir plačiai, ne tik po Žemaitiją, bet ir po visą LDK, pasiekia Škotiją. Įdomūs, netikėti likimų ryšiai provokuoja rašyti bent iš dalies dokumentinį pasakojimą, tačiau pagrindinius veikėjus turės sukurti vaizduotė. Sakyčiau, gal rasis romanas su šiandieninio gyvenimo detektyvine intriga, o iš tikrųjų – knyga apie senos giminės palikuonių dvasines sąsąukas su savo istoriniais giminaičiais. Visų jų likimų kolizija – tikėti ar turėti – man pačiam atrodo skausmingai reikšminga. Amžinai aktuali Lietuvoje“ („Literatūra pasitraukė anapus kasdienio triukšmo“, V. Martinkaus pokalbis su R. Gerbutavičiumi, *Lietuvos rytas*, 2012)

Tik pasirodžius šiai knygai, daugelis šiuolaikinės literatūros tyrinėtojų ir skaitytojų pripažino, kad tai viena įdomiausių pastarojo meto lietuvių literatūros naujienų. Svarbios yra knygos viršelyje įrašytos literatūrologės, profesorės Violetos Kelerienės mintys, perskaičius šį romaną: „V. Martinkus, dažnai vadintas paslaptingu romanistu, čia pralenkia save, pasakodamas tikrą, matyt, artimos šeimos ir jam gerai žinomą istoriją, į ją įpindamas istorinių ir pramanytų žmonių, būtų ir nebūtų įvykių. Neįmanoma išnarplioti, kas tikra, o kas fikcija, bet viskas užburia skaitytoją. Atgyja sudėtinga kelių šimtmečių Lietuvos istorija. Jos vaizdai – nuo Kėdainių iki Škotijos, nuo Kauno iki Čikagos – bėga greitai tempu, savotiškai primindami Johno Fowleso intelektualius pasakojimus ar Dano Browno „Da Vinčio kodo“ personažų nuotykius.“

Literatūros kritikai pastebi, kad V. Martinkaus romanuose „siekiama plėsti ir modifikuoti tradicinio romano erdvę – naudoti įvairias pasakotojo kaukes, naraciją marginti dokumentų citatomis, imituoti metraštinių, tyrėjo kalbėseną“. Profesorė Viktorija Daujotytė šį romaną yra pavadinusi romanu-labirintu, išskyrusi pasakojimo „chameleoniškumą“, t. y. kai romanas atrodo lengvas, o išties yra sunkus, paslaptingas, netgi mistiškas ir magiškas („Paslaptingas Vytauto Martinkaus romanas“, *Santara*, 2018, pavasaris, p. 23–24). Viena pir-

Vytautas Martinkus. „Tavo bažnyčios rūsys“. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018. – 509 p.

mujų romaną recenzavusi literatūrologė Jūratė Sprindytė išskiria pagrindinius knygos skaitymo aspektus: istorinį klotą, biblinę dimensiją, pasakojimo būdų kaitą, romano topografiją („Vytauto Martinkaus opus magnum“, *Metai*, nr. 5–6).

Iš tiesų, ir šiame V. Martinkaus romane išryškėja esminė jo prozos tekstų pasakojimo ypatybė: besikeičiantis laikas ir erdvė, kurioje skirtingi pasakotojai ir veikėjai kalba iš savo pozicijos. **Romano paantraštė:** „Sakmė apie retus giminės akmenis su epitafijomis jos personažams“. Tad iš tiesų romanas turi sakmiškumo bruožų. Sakmiškos, mitologinės dimensijos, primenančios pasaulio kūrimą, kosmogoninį mitą. Romano pasakojimui, siužeto vystymui labai svarbus ir giminės mitas.

Pats knygos autorius V. Martinkus, aptardamas vieną iš lietuvių literatūros klasikinių tekstų, teigė: „Mitu derėtų vadinti šios knygos atsitiktinumą – netikėtą jos radimąsi. Ji negalėjo likti neparašyta.“ (V. Martinkus apie J. Baltušio „Sakmė apie Južą“). Beveik tą patį paties autoriaus žodžiais galime išstarti ir apie šį romaną: ši knyga negalėjo likti neparašyta. Tą liudija knygos dedikacija (*Violetai Kamilei, laukusiai šios knygos*), tą patvirtina epitafijos knygos pabaigoje, epiloge.

Romanas pasakoja apie nuolat atgimstančius žmogaus gyvenimo motyvus, apie neįmanomą, vis dūžtančią jo meilę ir bedugnį, kažko pilną jo tikėjimo rūšį. Pagrindinė pasakojamoji istorija atskleidžiama, remiantis magišku galios daiktu, simboliu – žiedu. Romano struktūrą sudaro keturios dalys: „Ugnies arba Dangaus ženklų knyga. Gyvensiu, kol degsiu akmenis. Vaistininko padėjėjo užrašai“; „Žemės ženklų knyga. Amragato (*Amragatas* [Amir Gata] – vietininkas Dievo valia; Zubovų giminės pradininkas, totorių chano vietininkas užkariautoje žemėje – Ž. K.) pėdsakais, arba aptemę medžiai. Pavieniai archyvų lapai“; „Vandens ženklų knyga. Ir pasimirę plaukia Nerimi į Nemuną. Kunigo maldos už meilę ir dukters pasakojimai apie tėvą“; „Išėjimo ženklų knyga. Epilogas. Epitafijos“. Ne vienas skaitytojas romaną yra pavadinęs ženklų knyga. Romano audinys be galo tankus, tirštas, pasakojimas daugiaklodus, daugiasluoksnius: įjungti senieji užrašai, archyviniai lapeliai, teismų protokolai, laišakai, personažų sapnai ir prisiminimai.

Pradėdami skaityti romaną, kartu su pirmosios dalies personažais persikeliamė į viduramžių Lietuvą, vėl stovime katalikybės ir Reformacijos kryžkelėje, griauiname senas ir statome naujas bažnyčias. Abraomo Kulviečio mirtis lemtingai paveikia Kėdainiuose įsikūrusio vaistininko padėjėjo Jeronimo bandymus pagaminti visas ligas išgydantį akmenį. Alcheminiai gebėjimai įtraukia jį į politinį ir tikė-

jimų kovos sukuri.

Antroji romano dalis – tai Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos kariuomenės samdinio Patriko Karolio iš Škotijos laišakai tėvui, lordui Gordonui, teismo apklausos protokolai, bajorų testamentai, masonų laišakai ir kiti dokumentinės formos epizodai. Jie fragmentiškai pasakoja apie „Kleto falenopsio“ ir jo netikro dvynio, „eretiko akmens“, klajones po XVII ir XVIII amžiaus Europą, jų kelią pas škotą Patriką Karolį ir jo mylimąją iš Mozūrijos, taip pat – totorių kunigaikščio Bairano giminaičius, apsigyvenusius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (*Bayram* – musulmonų šventė).

Trečiojo romano dalyje vaizduojama, kaip jau XX amžiuje paveldėti ir/ar netyčia įgyti reti akmenys paveikia dviejų seserų ir jų dviejų šeimų likimus. Antasis pasaulinis karas, partizaninis sąjūdis išskiria ir seseris, ir jų dviejų vyrus – bičiulius nuo vaikystės, tarpukario Lietuvos kariuomenės karininkus, kurie baigdami Karo mokyklą prisiekė vienas kitą nušauti, bet niekada neišduoti tėvynės ir draugo.

Ketvirtoje, pačioje trumpiausioje romano dalyje pasakojimą papildančios ar užbaigiančios romano personažų gyvenimo detalės. Jos pateiktos kaip tikros ir pramanytos epitafijos arba jų ištraukos, simboliškai pratęsiančios atgimstančių, pasikartojančių įvykių romane perspektyvą.

Gamtos stichijos pasakojimo audinyje. Ugnis, žemė, vanduo – 3 gamtos stichijos, pasak metraštinių, išsprūdusios iš karaliaus Palemono rankų, kai savo žmonai karalienei Pitodoridei jis padovanojo žiedą – Kleto falenopsį (*Falenopsis* – orchidėja). Mūvintis jį gauna net 3 stichijų šilumos: „Pirmoji, tai Dangaus šviesa, arba tiesiog ugnis, kuri sudėgina viską, kas turi mirti ir iš naujo atgimti. <...> Antroji yra Žemės tamsa, arba tiesiog dulkės, iš kurių viskas atsiranda ir į kurias viskas pavirsta. Purvas, arba dirva, joje užauga viskas, ko žmogui reikia. Daug kur Žemė kečia iš tų dulkių suslėgtus akmenis, daug jos iškeltų akmenų matyti ten, kur gyvena gotai ir baltai. Jie renka laukuose akmenis ir stotisi iš jų šventyklas, mūrija pamatus savo namams. Tie namai tokie šilti, kad net nereikia kūrenti židinių. Trečioji stichija – Vandens, arba tiesiog būseną, kai visa prisitaiko prie visko. Ji – aukščiausia dermė, arba tėkmė.“ (p. 158–159). Stichijų analizei svarbi Gastono Bachelardo „Vaizduotės poetika“, kur tai pat daug vietos skiriama pastato rūšio metaforai (plg. bažnyčios rūsys).

Romano laikas ir veikėjai. Ryškiausiai pastebimas romano padalijimas į dvi dalis: senieji laikai (Viduramžiai, LDK laikai, pagonybės, katalikybės ir Reformacijos sankirta) ir naujieji, XX amžiaus laikai, skaitytojui lengviau atpažįstami iš tam tikrų realiųjų (t. y. prieškaris, rezistencinės kovos, sovietmetis, Lietuva po 1990-ųjų). Senųjų amžių gydytojas, vaistininko Mesnerio padėjėjas ir alchemikas iš Kėdainių Jeronimas darbuojasi Kunigaikščio vaistinės „Albos“ sandėlyje – *medeginėje*, ji – po *oficina*, kur rūsys. Čia jo ir laboratorija, ir miegamasis. Rūsys – Jeronimo veiklos erdvė. Per dienas sode jis kūreną krosnį *Kazę*, tebedega Jeronimo akmenį. „Jo formą. Ką iki manęs kažkas yra sukūręs. Kas ir taip buvo ir lieka per amžius.“ (p. 35). *Kazė* – tikra rytietiško tipo alchemikų krosnis *anagama*. Nuolat kūrenama ištisą parą. Naudojamos smalingos malkos, kurios dega didele liepsna ir nesudaro daug anglių: „Kie-me vakar visą dieną *Kazę* kūrenau smaliokais, iki raudonio įkaitinau joje tigli su eretiko pelenais ir šventais akmenimis, tik pavakare uždusinau pakurą – užpyliau ją aklina smėliu, kaip ir kamina, tad *Kazė* auš iš lėto, galėjau dar miegoti, nors ir parą“ (p. 22–23).

Smulkesnei šio romano siužetinių segmentų analizei gali pasitarnauti ir mokslininko Vladimiro Proppo išskirti stebuklinių pasakų struktūriniai elementai, susieti su tam tikromis herojaus funkcijomis. V. Proppo „Pasakos morfologijos“ funkcinis modelis: išvykimas iš namų – gyvenimas svetur – sugrįžimas. V. Martinkaus romane dėstomų įvykių seka atitinka klasikine pasakos (sakmės) fabulą.

Nukelta į 7 psl.

Janina Jovaišaitė – mūsų kultūros istorijos dalis

Erla

2019 metų birželio dvidešimt penktą dieną mirė poetė, Lietuvos rašytojų sąjungos narė Janina Jovaišaitė. Šiauliai negali pasigirti poetų gausa, todėl taip netikėtai iškilusi, miestą garsinanti J. Jovaišaitė mums brangi.

Janinos Jovaišaitės gyvenimas paženklintas kertinių baltiškų ženklų – vandens, ugnies, augmenijos. „Janinos vardas jai teko likimiškai (mama jį tiesiog susapnavo), bet vardas pritiko kaip reta: jis vasariškas, tarsi nuaustas iš garsų ir spindulių”, – prisiminimais iš pokalbių su poete dalijasi dr. Dalia Striogaitė. Dvidešimto amžiaus pradžioje Janytės senelis Teodoras Jovaiša paaukėjo berods šimtą carinių aukso rublių senosioms kapinėms prie Talšos ežero išplėsti. Turtingesni miestiečiai, tarp jų ir Teodoras, šv. Jono kalno šlaite pasistatė šeimininius laidojimo rūsius, kriptas, pasodino klevus. Janina pasakodavo apie tekančią per miestą Rūdės upę, kuri jos vaikystės metais dar nebuvo uždaryta į požeminius įrenginius, gluosniais apaugusios užpelkijusios įlankos priminė kovas su kryžiuočiais.

Urbanizmo infrastruktūros erdvėje poetė lieja romantišką akvarelę, taikliai sudėdama charakteringiausių štrichus:

*Bėgiai –
uodegos aitvarų,
kvapas pabėgių, saulės bučiuojamų, –
smilkalai šventykloje,
perono medžiuose – ilgesio kaukės –*

Janina Jovaišaitė

*kovarnių lizdai – praeities karūnos –
bėgiai – smuiko strėlės –
budėtojas išlydi pavasarius,
pro tolimus išnykusius garvežių dūmus
juokiasi vaikystė*

Pirmosios Respublikos metais Šiauliai buvo ne tik pramonės, bet ir kultūros centras. Įsteigtas antras šalyje dramos teatras. Veikė katalikų, evangelikų liuteronų, žydų religinės konfesijos, telkamos tikinčiųjų bendruomenės. Miestiečiai būrėsi į sporto, visuomenines organizacijas. Poetės tėvelis Stasys priklausė šaulių organizacijai, studijavo Paryžiuje. Janina tuo metu mokėsi dviaukščiame medinės architektūros drožiniais puoštame seserų širdiečių pastate Pagyžių gatvėje. Kūrė pirmuosius eilėraščius.

Moksleivė žavėjo Antano Skripkausko kūryba. Šiauliai išsirengė europinio lygio Aušros alėją, pristatė modernių Karolio Reisono pastatų. Tik gyvenk, tik kurk...

Saulėtą 1940 metų birželį atšliaužė sovietinė okupacija. Baisesnė nei pasakų slibinas. A. Skripkauskas tapo Džiugu, išitraukė į Lietuvos aktyvistų frontą, buvo suimtas okupantų ir nužudytas Rusijoje. Janinos tėvelis Stasys, ištremtas į Sibiro gulagus, ruošė sukilimus. Laisvas gimęs žmogus ne kartą bėgo per taigą iš lagerių. Grįžęs žmonai ir dukrai pasakojo, kaip kėgėbistų užsiundyti šunys nepuolė draskyti bėglio.

Susidūrė mano ir šunų akių žvilgniai. Plėšrūnai nuleido akis, – ekstremalius išgyvenimus prisimindavo Janinos tėvelis.

Nuo netekčių, karo baisumų, bombardavimų, degančių bažnyčių, namų vaizdų pašlėjo jautrios mergaitės sveikata. Janina kurį laiką negalėjo išlipti iš lovos. Didžiulėmis mamos ir medikų pastangomis mergaitę pavyko pagydyti, pastatyti ant kojų ir išleisti į niūrių spalvų pasaulį. Tėvynėje ir gimtuose Šiauliuose viešpatavo klampūs okupacijos rūkai, lietuvių ir laisvę ryjančios miglos.

Laikrodžiai seikėjo laiką. Kėlė galvas poetai, dailininkai. Ir Janina išitraukė į miesto kultūrinį gyvenimą, savo lėšomis leido pirmąsias knygas. Įkūrė

etnografinę kiemynę „Žalčio lūšna“. Su miesto literatais poetė atgaivino A. Skripkausko atminimą. „Taškas“ – 1992 metais įkurtos literatūrinės grupės pavadinimas. „Taškas“ – A. Skripkausko tarpukariu leistas literatūrinis žurnalas.

J. Jovaišaitė išleido daugiau nei dešimt knygų. Geriausiai įvertintos jos poezijos rinktinės „Saulės laikrodis“, „Artemidės ženkle“. Nuotaikinga eilėraščių knygelė vaikams „Katinėli, labas rytas“. Paskutinė jos poezijos knyga – „Kuparas, raizytas gėlėmis“.

*Kur sugrįžti iš mėnesienos
pro krautuves ir kartuves,
pro vasaros kvapų šieną,
pro stogų skardą,
pro sapno arką –
ar skauda –
mėnulio kilpose dar miega pilkosios kurapkos,
vėtrungėms artimi girgždančiu buvimu
sėliname tyliai mėnesienos voratinkliais,
šilkinės mėnesienos kopėčios,
viduramžių kalvių nukaltos žvaigždės
lyg serdoliko gemos –
išraižytos ten pilys ir angelų sparnai,
o daiktai lyg vaiduokliai klajoja –
daiktai saviškių ieškantys –
pavirtę relikvijomis –
daiktai – donkichotai –
daiktai ar mes –
į lunatikų sąrašus įtraukti išlaisvėja –
sidabriniais kardo ašmenimis ateina
mano pažas ir tavo ginklanešys,
mėnulio šleifas, kurį pavogiau,
krenta ant betono gatvių ir namų –
liūdno meilės šešelis,
tik, prašau, nekviesk į dvikovą
nei vandentiekio bokšto, nei banko rūmų!
Kai užgiedos gaidys,
kur sugrįžti iš mėnulio muzikos?*

J. Jovaišaitė paliko ne tik turtingą kūrybinį palikimą, bet ir kruopščiai rinktų šeimos bei visuomeninio gyvenimo, istorinių dokumentų, nuotraukų, kurias perdavė Šiaulių miesto archyvu, Ji išliks mūsų atmintyje kaip miesto kultūros istorijos dalis.

Atkelta iš 6 psl.

Herojus palieka namus, gimtinę (Lietuvos kariuomena Vykintas Merkelis su žmona Jore pasitraukia iš Lietuvos; sesuo Agnė ir jos vyras gydytojas Danielius Bairanas lieka tėvynėje).

Herojus sutinka priešininką (dviejų draugų Vykinto ir Danieliaus susidūrimas prieš išvykstant iš namų).

Herojus prisimena gimtinę. Stoiškai priima savo naują dalį (Jorės darbai, vargai ir rūpesčiai).

Gyvenimas toli nuo namų, svečioje šalyje (Amerikoje).

Herojų sukrečiantis įvykis (laiškai, bankroto, skolų dokumentai Jorėi).

Depresijos būseną (Jorė, palikta vyro; atimta dukra Ingrida).

Herojus grįžta namo (Jorė – urnoje, Vykintas – pagal testamentą vyksta į Lietuvą perlaidoti Jorės).

Pirmosios romano dalys išsiskiria mistika, paslaptimi (pavyzdžiui, surasti pamokslininko Abraomo Kulviečio palaikus ir jų pelenų įmaišyti į mineralus, norint išdegti išskirtinį akmenį chalcedoną). Kasnakt Jeronimas sapnuoja Mėlynąjį akmenį, slapčia naktį pasirodo pranciškonų vienuolis Feliksas su Kunigaikštienės prašymu ir užduotimi Jeronimui. Būtent taip atsiranda paslaptingojo žiedo ir jo dvynio istorija, tapusi romano jungiamąja grandimi, romanų personažų, giminės lemtimi per kelis šimtmečius. Tikrasis žiedas – sėkmės simbolis, jo dvynys, pakaitalas – nelaimės nešantis.

Jeronimo užrašuose pradėta pasakoti mistiškų akmenų degimo istoriją toliau papildo škoto Patriko Karolio, tarnavusio Lietuvos didžiajam etmonui Jonuši Radvilai, laiškai iš Kėdainių tėvui lordui Džordžui Gordonui, teismo protokolas iš bylos apie bajorą Simoną Merkelį, nužudžiusiam kunigą, savo sužadėtinei padovanojusiam retą žiedą. Pradedamas pasakojimas ir apie totorių kunigaikštį Feliksą Bairaną: „Feliksas sako, kad jo protėviams visur sekėsi, kol jie turėjo kažkieno jiems padovanotą auksinį žiedą su akmeniu iš Indijos. Bet jis nežino, kada ir

kaip tas žiedas dingo.” (p. 157).

Toliau veiksmaus perkeliama jau į XX amžių, į 1917 metų kovą, Rasų kapines, Antakalni Vilniuje. Našle likusi Konstancija Bairanienė su 3 vaikais. Ir čia pradėdama pasakoti Danieliaus Bairano istoriją. Seminaristo, vėliau – kariūno, gydytojo. Istorija, prasidedanti pirma atminties fiksacija – tėvo laidotuvėmis, merkiant lietuvi. Tarsi biblinis Didysis tvanas. Apskritai būtina pabrėžti, kad vandens simbolika labai svarbi romane, į siužetines linijas įtraukiama ir plati vandens semantika.

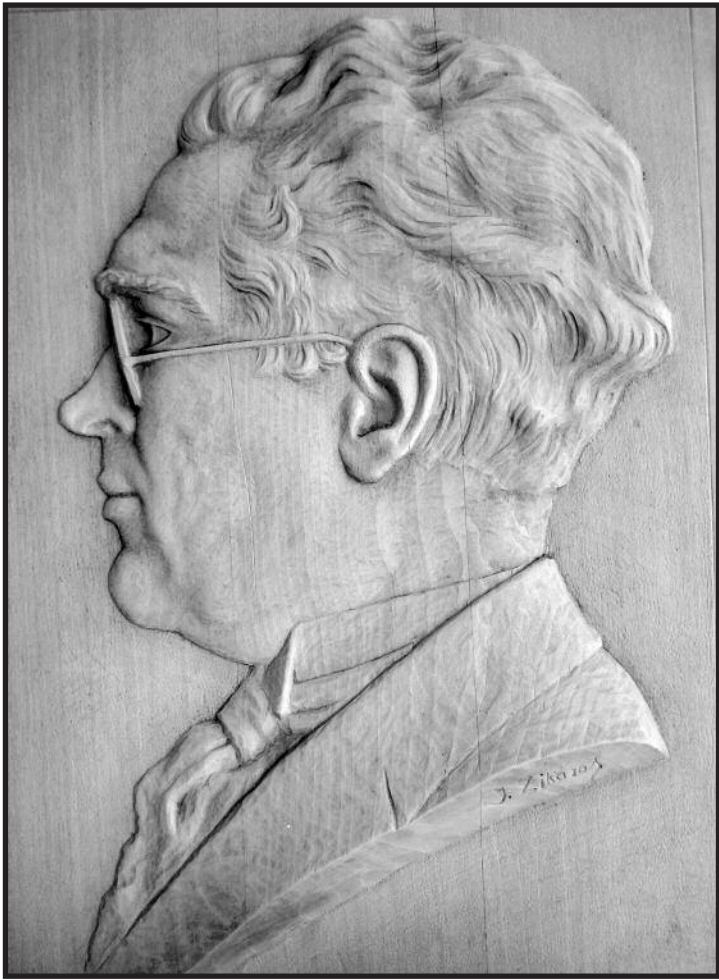
Dar vienas svarbus temporalinis pasakojimo segmentas – 1936 metų ruduo. Kariūnų Danieliaus Bairano ir Vykinto Merkelio išleistuvės Karo mokykloje Kaune. Dviejų draugų sužieduotuvės su seserimis Jore ir Agne ir politiškai sudėtingi metai jaunoms karininkų šeimoms. Ir lemtingoji jaunų karininkų priesaika, ištarta Vykinto „Pasižadėk. Jeigu aš išduočiau tėvyne, mylimąją ar save, tu nušausi mane.” (p. 190). Būtent tai ir prisimena Danielius romano pabaigoje po įvykusios dvikovos: „Prisieks, kad nušausi mane, – ištare labai jaunas, kariūno uniforma vilkintis Vykintas, – jeigu neginsiu Lietuvos.” „Nereikia minėti Lietuvos. Ją apgynė kiti, – atsakė jam Danielius, – o tu pražudei Jorę. Ar maža to, kad tave nušautų ją visą gyvenimą mylėjęs vyras?” (p. 485). Akcentuojama Pirmosios respublikos kariūno garbės kodeksas, ištikimybė. Ir kas nutinka, tai pažeidus.

Romano autoriaus kuriami įspūdingi veikėjų paveikslai: Lietuvos patriotas Vykintas, šeimą vietoj kovos besirenkantis Danielius, Rilkę dievinanti Jorė, santūrioji Agnė. Labai ryškiai piešiamas Kito ir Kitokio veikėjo literatūrinis portretas. Kitas dažniau matomas ne kaip Savas, bet kaip Svetimas. Kitoks buvo Jeronimas – tarsi Laumės vaikas, rastinukas, „pirtyje ant prieždos paliktas, tik akmenų šildomas”, išgelbėtas Mortos. Kitoks buvo ir Kėdainių škotas Gordonas, atsisakęs paklusti tėvui ir tuoktis be meilės, atsisakęs grįžti į savo gimtuosius namus, tėvynę pasirinkęs Lietuvą. Kitoniškumo žymę pažymėtas Simonas Merkelis – bajoras ir žudikas, plėšikas, pamynęs bajorišką garbę; Kitokiu jaučiasi Da-

nielius Bairanas: „jaunesnysis leitenantas Danielius Bairanas prisistatė jam [generalinio štabo kapitoniui Voitylai] ir pakeltu balsu pareikalavo kapitono atsiprašyti dėl savo žodžių apie Lietuvos totorius.” (p. 198). Daug dėmesio romane skiriama Danieliaus Bairano išvaizdos aprašymui – išimintinas, kitoks, nes turintis totoriško kraują.

Visas romano pasakojimas „neriamas” dvinarės struktūros principu: 2 žiedai (tikras ir netikras), su žiedais susijusios minimos 2 valdovės (Karalienė Pitodoridė ir Kunigaikštienė), 2 draugai (totoriškų šaknų turintis Danielius Bairanas ir Vykintas Merkelis), 2 seserys (Agnė ir Jorė), 2 šeimų istorijos (Bairanų ir Merkelių), 2 pusseserės, prisiimančios savosios šeimos likimą (Ingrida ir Kamilė). Dvinariškumas, matyt, lemia ir romane akcentuojamą gėrio ir blogio sankirtą, dieviškojo ir sėtoniškojo (velniškojo, alchemiškojo) pradų susidūrimą, dvi kiekvieno žmogaus puses, du veidus.

Recenzijos pabaigai – romano sąsajos su Amerika. Čikagoje, tarp 71-osios Vakarų gatvės ir Pulaskio Pietų kelio apgyvendinta viena iš romano veikėjų seserų – Jorė. „Linatas paaiškino jai, kad Čikagos gatvėse šviesoforai svarbesni už mašinas. „O visi namai, – pridūrė, – yra svarbesni už gatves, kuriose jie stovi. Tokia Amerika, o ji, kaip ir Europa, – aiškino jis, – yra kultūra. Su ja negalima gimti. Su ja reikia susigyventi. Amerikiečiu tampama”, – dėstė Linatas (p. 454). Tų nuorodų ir sąsajų su realiais įvykiais ir Lietuvoje, ir JAV skaitytojas romane ras ir daugiau (prezidento John Kennedy mirtis, Lietuvos laisvėjimas, profesorių Algirdo Avizienio ir Broniaus Vaškelio sugrįžimas iš Amerikos į Lietuvą, Kauną, ir jų darbas atkurtame universitete, Bernardo Brazdžionio, Kazio Bradūno kelionės po Lietuvą ir poezijos skaitymai, etc.). Patį didžiausią savo turtą Amerikoje – senąją giminės žiedą su akmeniu – Jorė palieka gemologijos muziejui „Anulo Dei”. Ir testamentą su paskutine valia: perlaidoti ją „nugabenti jos pelenus į Lietuvą ir perlaidoti juos Smeičkių senkapiuose su baltų apeigomis” (p. 456). □

J. Zikaras. I. Tamošaičio bareljefas

Kunigas Izidorius Tamošaitis

Atkelta iš 2 psl.

Filosofas vaizdžiai sakė, kad „dabarties žmogus, maištininkas, pasipūtęs ir išdidus, prilipo liepto galą“. Nežinojimas, ką reikia daryti gyvenime, buvo labai būdingas anuometiniam žmogui. Kokius išeities būdus iš krizės siūlo I. Tamošaitis?

Reikia pasakyti, kad jis buvo ne sausas filosofas teoretikas, o kaip kiti mūsų prieškarinio mąstytojai išminties ieškojo gyvenime dėl kitų žmonių, patį gyvenimą stengėsi perkeisti pagal skelbiamas idėjas. I. Tamošaičio manymu, gyvenimo pertvarkymas priklauso nuo ugdymo, tad krizės įveikimo svarbiausias būdas – ugdyti žmogaus idealus ir vertybes. Net suskilusiame gyvenime jis pastebėjo kitokios būties ilgesį. „Iš demoniškos puikybės tvaiko atbudęs žmogus pradeda bodėtis ar net bjaurėtis jo paties suskaldytu pasauliu, visuomene, susprogdinta valstybe“. Net Markso jokių luomų nepripažįstanti valstybė yra prarastoj rojus pasiilgimas. Ieškodamas naujų kultūros formų žmogus užsidega „idealizmo renesansu“, ima siekti gyvenimo prasmės kaip vertybių realizavimo ar tarnavimo vertybėms. Realizuodamas aukščiausias vertybes žmogus vykdo savo paskirtį. O paskirtis – moralškai vertingos asmenybės suformavimas. I. Tamošaitis, nusižiūrėjęs į Scheler, vertybę vadino „šaukliu, kuris nurodo objekto prigimtį, tai sritis tyrų, idealių esmių, nepriklausančių nuo laiko ir erdvės“.

Vertybės realizavimas priklauso nuo to, kaip žmogus ją suvokia. Jei žmogus dirba vertingą darbą, bet nesupranta jo reikšmės, jis negauna jokio moralinio nuopelno. Moraliniui charakteriui svarbios vertybės, kurias stengiamasi įgyvendinti. Todėl būtina

stiprinti valią, plėtoti gabumus, ugdyti artimo meilę. „Vertybių pažinimas, vertybių telkimas savyje ir ugdytas kituose“ – tai esą turėtų būti pagrindinis kiekvieno pedagogo uždavinys. Tada ir mokykla galėtų perkeisti miesčioniškąjį žmogaus tipą – savanaudiškumo, gobšumo, naudos ieškojimą Viduramžiams būdingu pasiaukojimu dėl kitų gerovės.

Kitas nuolatinis I. Tamošaičio rūpestis buvo tautos kaip socialinio organizmo stiprinimas ir vienijimas. Jam atrodė, kad demokratinė valstybės struktūra paralyžiuojanti tautos charakterį, nes ją skaldo ir silpnina, o „valstybę skandina kovojančių partijų rietenose“. Todėl filosofas palaikė ne fašizmą (dėl ko jam kartais prikaišiojama), bet tvirtos valstybės struktūras ir pasisakė prieš anarchiją bei chaosą skleidusį komunizmą. Tvirta valstybė galinti įveikti klasių kovą ir „įvesti bendruomeninį gyvenimą, kuriame vieni kitiems padėtų“ („Šių dienų žmogus“, 1937). Demokratiška parlamentinė valstybės forma esanti įmanoma ten, kur dar neišblėsusi tautos ir valstybės didybės sąmonė. Tautą sustiprinti galintys autoritetai, kurių svarbiausias bruožas – „galėjimas įsakyti“. Autoritetų ir vadų I. Tamošaitis ieškojo tarp žymių asmenybių ir net rašytojų, pavyzdžiui, kėlė A. Jakšto žodžių ir darbų darną, Maironio „stiebiamaši į aną pasaulį“, Vaižganto pasiaukojimą „stovėti pareigų sargyboje“.

I. Tamošaitis buvo veiklus Tautininkų sąjungos narys, palaikė artimus ryšius su prezidentu Antanu Smetona. Kartu su J. Tumu-Vaižgantu jis buvo tarp dvasininkų, labiausiai rėmusių prezidentą.

Filosofiniais raštais I. Tamošaitis neprilygsta mūsų žymiausiems XX a. pirmos pusės mąstytojams (S. Šalcauskiui, A. Maceinai, J. Girniui), bet

Kultūros kronika

Rugsėjo 1 d. Šiaurės Vokietijoje kultūros festivalyje NORDEN pristatytas lietuvių rašytojo Antano Škėmos romanus „Balta drobulė“ („Das weiße Leintuch“). Apie autorių ir jo kūrybą renginio metu pasakojo leidėjas Sebastianas Guggolz, kurio ištraukas skaitė žinomas aktorius Hansas Löw. Romanas „Balta drobulė“ buvo išleistas 2017 metais, kuomet Lietuva dalyvavo Leipzigo knygų mugėje šalies viešnios teisėmis. Tais metais jis susilaukė itin didelio Vokietijos spaudos ir skaitytojų dėmesio.

Lietuvos Respublikos ambasados Londone lango galerijoje „Vitrina“ eksponuojama paroda „Kaunas: modernizmo miestas“. Joje – mūsų laikinosios sostinės architektūrą ir jos identitetą tyrinėjantys leidiniai: „Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas 1918–1940“, „Žurnalas I“, „BRUT Boredom. High-rises, emptiness and play“, 11-osios Kauno bienalės katalogas, metiniai žurnalai „Kaunas pilnas kultūros“, Kauno vietovių katalogas „Shooting in Kaunas 2019“ ir daugelis kitų. Šie spaudiniai analizuoja tarpukarį, to meto besivystančių pramoninių industrijų ir modernistinio judėjimo įtaką Kauno architektūriniam, kultūriniam veidui.

kartu su kitais tvirtai užima antrą grandį Lietuvos filosofiniame ir visuomeniniame gyvenime. Nors ambicijos ir partinis susiskaldymas neleido jam dirbti kartu su krikščionimis demokratais ir ateitininkais, jis krikščioniškąją etiką laikė aukščiausia vertybe ir savo mintis grindė krikščioniška pasaulėžiūra.

1940 m., sovietams okupavus Lietuvą, I. Tamošaitis grįžo į gimtinę. Parsivežė ir savo didžiulę biblioteką, kurioje buvo knygų (daugiausia filosofinių) prancūzų, vokiečių, rusų kalbomis, jo redaguotų žurnalų „Vairas“, „Lietuvis“ ir kitų periodinių leidinių komplektai. Jis bene vienintelis Lietuvoje prenumeravo rusų emigrantų Paryžiuje leista filosofijos žurnalą „Sovremenyje zapiski“. Profesorius padovanojo Vaižgantui humanitarinių mokslų fakulteto studentų komisijos išleista ir dauginimo aparatu išspausdintą logikos kursą, kurį skaitė 1925 m. pavasario semestre, su tokiu įrašu: „Brangiam Draugui – Kan. J. Tumui pirmus šiuos mėginimus skiria

autorius. Kaunas 6.X.1925“. Deja, ši vertinga biblioteka neišliko. Po karo nedidelę dalį knygų ir spaudinių išgelbėjo poetas Jonas Juškaitis.

I. Tamošaičio likimas panašus į žymiausių Nepriklausomos Lietuvos visuomenės ir mokslo veikėjų gyvenimo kelią. 1940 m. birželio 14 d. sovietinių okupantų suimtas kaip asmuo „be konkretaus užsiėmimo ir propagandos ministro“, išvežtas į Sibirą, mirė 1943 m. vasario 6 d. Rešiotų lageryje, Krasnojarsko krašte. Jo palaidojimo vieta nežinoma.

Dabar, kai ir Lietuvoje vis palankiau vertinamas prezidentas A. Smetona, verta nuodugniau susipažinti su jo artimo bendražygio, išminties ieškojusio profesoriaus, tautos mylėtojo ir ugdytojo, skvarbios minties publicisto, veiklaus organizatoriaus, krikščioniškųjų vertybių puoselėtojo Izidoriaus Tamošaičio darbais ir veikla.

Už nuotraukas dėkoju I. Tamošaičio giminaitei Genovaitei Antanaitienei

□